

Марко ШУИЦА*

Универзитет у Београду
Филозофски факултет
Одељење за историју
Београд

Милош ИВАНОВИЋ*

Историјски институт
Београд

ИСТОРИЈСКА ПЕРЦЕПЦИЈА СУЛТАНА БАЈАЗИТА I У ДЕЛУ КОНСТАНТИНА ФИЛОЗОФА**

Анстракт: У раду се анализирају и контекстуализују различите представе султана Бајазита I у хагиографији Стефана Лазаревића од Константина Филозофа. Начин на који је хагиограф деспота Стефана представио османског владара, као сизерена и зета српског владара, у великој мери представља и рефлексију политичких, војних, па и личних односа који су обележили једну епоху трајања Моравске Србије. На основу изведених закључака истраживања могуће је делимично реконструисати личност османског владара, али и перцепцију различитих историјских појава и догађаја који су забележени у делу Константина Филозофа.

Кључне речи: султан Бајазит I, Константин Филозоф, Османлије, деспот Стефан Лазаревић, Моравска Србија.

* msuica@f.bg.ac.rs

* milos.ivanovic@iib.ac.rs

** Рад је настао као резултат истраживања на пројектима Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије: Српско средњовековно друштво у писаним изворима (Ев. бр. 177025) и Средњовековне српске земље (13–15. век): политички, привредни, друштвени и правни процеси (Ев. бр. 177029).

Уочавање и критичко сагледавање различитих наративних, информативних и вредносних слојева садржаних у представама о „другом“, које се јављају у историјским изворима, чини важан корак у реконструкцији прошлости. Перцепција, а потом и презентација одређених личности, народа, или културних група које спадају у категорију „другог“, често су обликоване типизираним стереотипним представама заснованим на личним афинитетима, мотивима и искуствима аутора одређеног текста, или колективним културним обрасцима.¹ Такве представе, настајале из различитих разлога и потреба дефинисања сопственог идентитета, у средњем веку су додатно прилагођаване врсти историјских извора, односно књижевном жанру у коме су описиване. То их је додатно обликовало као заокружене представе поједностављеног одраза стварности, или пак њене надградње. Анализа средњовековних историјских извора насталих према мерилима дворске или монашке културе захтева утврђивање поузданости информативне подлоге и подједнаку критичку дистанцу према описаним личностима и феноменима који припадају ауторовом идентитетском кругу, као и онима са друге стране културне, верске, или политичке границе.

Почетак друге половине 14. века у српским земљама и великом делу Балканског полуострва обележен је значајним историјским процесима и појавама који су неповратно променили историјске токове и геополитички амбијент. Османлијска освајања била су део, или покретач неких од тих процеса, а оно што их је пратило, или што им је претходило, у зависности од историјске динамике, било је рађање „страха од Турака“ међу хришћанским народима на Балкану.² Потреба да се реалност апсорбује и претвори у неку врсту разумевања новонасталих околности, стварала је рефлексију чији је траг присутан у ретким историчним књижевним делима тога времена која су преживела до данас. Живе, често алегоријама и сложеним дескрипцијама конструисане представе о Османлијама и њиховим владарима, постајале су саставни део књижевног дискурса учених савременика. Турци, бескомпромисни и сурови освајачи,

¹ J. Leerssen, *Odjeci i slike: refleksije o stranom prostoru, Kako vidimo strane zemlje. Uvod u imagologiju*, Zagreb 2009, 85–93; исти, *Retorika nacionalnog karaktera: programski pregled, Kako vidimo strane zemlje. Uvod u imagologiju*, Zagreb 2009, 99–119; B. Jezernik, *Imaginarni Turčin*, Beograd 2010.

² J. Калић, „*Страх турски*“ *после Косова*, Свети кнез Лазар, Споменица о шестој стогодишњици Косовског боја 1389–1989, Београд 1989, 185–191; Р. Радић, *Страх у позној Византији, 1180–1453*, II, Београд 2000, 201–240; М. Шуица, *Приповест о српско-турским окршајима и „страх од Турака“ 1386. године*, Историјски часопис 53 (2006) 93–122.

„неверници“, који су за собом остављали само пустош, претварали су се из етнонима у синоним страдања становништва, материјалог разарања, а потом и један од узрока пропасти српске државе (Царства).³ Иако утемељена у реалним збивањима, слика Османлија је прилагођавана правилима и потребама књижевних жанрова у којима је креирана. Реч је, пре свега, о кулtnим саставима, хагиографским или биографским списима који због своје идеолошке суштине и утврђене форме нису остављали простор за суптилнији и нијансиран опис непријатеља, припадника другачије вере, чији су се обичаји и језик у потпуности разликовали од српских и православних. Временом, како су Османлије све више продирале у дубину Балканског полуострва, присвајали територије и градили своју државу, тако су се мењали и усложњавали политички односи које су развијали са хришћанским владарима и њиховим државама. Из почетне етапе ратних окршаја српско-османски односи су попримали нову форму, прерастајући у сложене везе које су биле условљаване обостраним, у извесним случајевима и подударним политичким интересима. Покосовски период, од 1389. године, који је обележила заједничка владавина породице Лазаревић, а потом самостална деспота Стефана, представља епоху у којој су релације између Османског царства и Моравске Србије из различитих разлога померале дотадашње политичке, војне, дипломатске и друштвене обрасце. Колико је та ситуација била последица историјских процеса, околности и нове реалности, толико су на њено обликовање утицали и сами владари, једне и друге стране.

*

Наративни извор који пружа слојевитију слику од уобичајене, према којој су главне личности са „друге стране“ обојене различитим тоновима је *Живот Стефана Лазаревића* Константина Филозофа.⁴ Дело настало током четврте деценије 15. века у великој мери је извршило рецепцију епохе кроз призму централне личности књижевног дела, самог деспота Стефана Лазаревића. Константин Филозоф је био савременик многих збивања

³ М. Шуица, *Пад Србије у историјској перспективи*, Пад Српске деспотовине 1459. године, Београд 2011, 268–269, 275–283.

⁴ О делу и личности Константина Филозофа К. Куев, Г. Петков, *Събрани съчинения на Константин Костенечки. Иследаване и текст*, София 1986, 11–20; М. Кашанин, *Српска књижевности у средњем веку*, Београд 1975, 394–423; Д. Богдановић, *Историја старе српске књижевности*, Београд 1980, 214–218.

с почетка 15. века, али је, такође, из прве руке могао да сазна (одабране) вести, утиске и искуства самог деспота Стефана и људи у његовој пратњи, које је уврстио у своје дело, а којима није лично присуствовао, јер се његов долазак у Моравску Србију одиграо вероватно током, или после 1410. године.⁵ За разлику од списка посвећених успостављању светитељског мартиролошког култа кнеза Лазара,⁶ *Живот Стефана Лазаревића* од Константина Филозофа садржи управо ту одмеренију представу османских владара која у већој мери осликава реалност.

Иако недовољно хронолошки прецизан и конзистентан у свом излагању, о чему је својевремено писао и Миодрог Пурковић,⁷ Константин Филозоф је градећи наратив око личности Стефана Лазаревића пратио његов историјски успон и животни пут. Историјски идентитет Стефана Лазаревића Константин је изградио уносећи у своје дело просопографију, односно конструисани родослов Лазаревића, који је започео Константином Великим, а своју непобитну историчну димензију остварио је приповешћу о Стефановим непосредним прецима – кнезу Лазару и кнегињи Милици.⁸ Константин, као идеални родоначелник, важан је и због каснијег његовог спомена приликом метафора коришћених у осликавању односа султана Бајазита и кнеза Стефана Лазаревића. С друге стране, историчарски дискурс у опису Лазареве владавине веома је важан за разумевање политичке ситуације у којој су се нашли његови наследници после Косовске битке, као и историјске одговорности коју је преузео Стефан Лазаревић приликом рестаурације моћи Моравске Србије спровођене под великим притиском Османлија, али и Угарске.⁹

⁵ К. Куев, Г. Петков, *Събрани съчинения на Константин Костенечки*, 17–18; Г. Јовановић, *О Константиновом „Сказанију о писменех“*, Константин Филозоф, *Повест о словима (Сказаније о писменех)*; *Житије деспота Стефана Лазаревића*, Београд 1989, 10.

⁶ Више о тим списима код: Ђ. Трифуновић, *Српски средњовековни списи о кнезу Лазару и Косовском боју*, Крушевац 1968; С. Марјановић-Душанић, *Династија и светост у доба породице Лазаревић: стари узор и нови модели*, Зборник радова Византолошког института 43 (2006) 77–92.

⁷ М. Пурковић, *Кнез и деспот Стефан Лазаревић*, Београд 1978, 24.

⁸ *Константин Филозоф и његов живот Стефана Лазаревића деспота српског*, пр. В. Јагић, Гласник СУД 42 (1875) 256–258 (у даљем тексту: *Константин Филозоф*); Константин Филозоф, *Повест о словима (Сказаније о писменех: изводи)*; *Житије деспота Стефана Лазаревића*, пр. Г. Јовановић, Београд 1989, 82–83 (у даљем тексту: Константин Филозоф, *Житије деспота Стефана*).

⁹ М. Пурковић, *Кнез и деспот Стефан Лазаревић*, 13–18, 31–56; *Историја српског народа*, II, Београд 1982, 47–63 (С. Ћирковић).

Помен османских владара у делу Константина Филозофа везан је за прве освајачке успехе Османлија на Балканском полуострву. Поред неутралног, дистанцираног, готово хроничарског навођења раних османских принчева, први животнији опис једног османског суверена односи се на Мурата I и то у контексту Косовске битке.¹⁰ Ипак, за рану владавину Стефана Лазаревића једини релевантан османски владар био је Муратов син Бајазит I (1389–1402). Његово политичко деловање и историјско завештање у великој мери су предодредили правац којим се, без обзира на све историјске изазове и одређени дисконтинуитет (1402–1413), развијало Османско царство у 15. веку.¹¹ У време прве владавине султана Мурата II (1421–1444; 1446–1451) када је Константин Филозоф писао *Живот Стефана Лазаревића*,¹² султан Бајазит I је одавно био само један од бивших османских моћника у низу. Историјска дистанца и криза у којој се налазила Српска деспотовина током четврте деценије 15. века, нису спутале хагиографа деспота Стефана да развије различите приступе опису османских владара покушавајући да, макар привидно, успостави неку врсту хијерархије њихове историјске одговорности, или опише њихове различите особине и тиме искаже сопствену, али ипак релативну, историчарску објективност.

Султан Бајазит I, као једини владар из времена Стефановог кнежевања, први пут се спомиње у 22. глави списка, у делу текста који се односио на Косовску битку (1389). С обзиром на то да је реч о кључном догађају који је обележио младост и доцније политички усмерио владавину српског владара,¹³ опис османског суверена, Бајазита I, изведен је на један, ипак, неочекиван начин. Он не одговара традиционалној представи архинепријатеља, какав се јавља у другим списима. Док је у контексту Косовске битке Мурат, Бајазитов отац, представљен као „горди

¹⁰ Константин Филозоф, 259–261.

¹¹ *Encyclopedia of the Ottoman Empire*, ed. G. Ágoston, B. Masters, New York 2009, 80 (G. Ágoston); C. Kafadar, *Between Two Worlds: The Construction of the Ottoman State*, Berkeley–Los Angeles 1995, 18–19; *The Encyclopedia of Islam*, vol. 1, A–B, ed. H. R. A. Gibb, J. H. Kramers, E. Lévi-Provençal, J. Schacht, B. Lewis, Ch. Pellat, Leiden 1986, 1119.

¹² За датирање Константиновог дела види: К. Куев, Г. Петков, *Събрани съчинения*, 20; Константин Философ, *Живот Стефана Лазаревића деспота српског*, прев. Г. Јовановић, Београд 2009, 9.

¹³ А. Веселиновић, *Косовске алузије у повељама деспота Стефана Лазаревића*, Зборник Филозофског факултета. Београд XVIII–A (1994) 186–196.

и страшни самодржац“, ¹⁴ Бајазит је добио другачији одраз. Иако је према каснијим изворима издвојен као један од најважнијих учесника битке, а по неким и лични целат кнеза Лазара, ¹⁵ Константин Филозоф га већ уводним описом сврстава међу посебне личности достојне респекта. Он је Бајазита I поистоветио са лавом, ¹⁶ чиме је истакао његов историјски и политички значај у време великих изазова који су се налазили пред Моравском Србијом на крају 14. века. У симболици анализираног текста, који има хагиографске елементе, ¹⁷ својства лава приписана владару могу имати опречни смисао. Лав се може везати за регална обележја, истовремено алудирајући на карактерну снагу, величанство, срчаност и храброст. ¹⁸ Према средњовековном природословном спису *Фисиолог*, лав је прва описана животиња и представља врховног, цара звери. ¹⁹ Поред већ пословичне храбрости одређује га предаторски, ловачки инстинкт, али и мудрост. ²⁰ С друге стране, лаву је приписана и потпуно супротна етичко-религијска манифестација, према којој ова животиња представља отелотворење ђавола. ²¹ Иако наведене опречне симболичке репрезентације лава упућују на опрез у тумачењу, на основу описа Бајазитове личности на каснијим страницама Константиновог списка, може се закључити да је Стефанов хагиограф исказао респект према османском владару, потенцирајући његову величину, одлучност, беспошtedност и политички ауторитет. Описујући непосредни развој политичких збивања после Косовске битке, наведено је да је Бајазит на турском језику називан још

¹⁴ *Константин Филозоф*, 261; Константин Филозоф, *Житије деспота Стефана*, 84.

¹⁵ Натпис на мраморном стубу деспота Стефана: Деспот Стефан Лазаревић, *Књижевни радови*, пр. Ђ. Трифуновић, Београд 1979, 146, 159.

¹⁶ *Константин Филозоф*, 262.

¹⁷ Гордана Јовановић је приликом поновног превода Живота деспота Стефана Лазаревића од Константина Филозофа у уводном тексту отворила питање природе Константиновог дела, односно дилему да ли оно по својим карактеристикама припада жанру биографија или житија у класичном виду богослужбене литературе. Константин Филозоф, *Живот Стефана Лазаревића деспота српског*, 7–9.

¹⁸ G. Heinz-Mohr, *Lexicon der Symbole, Bilder und Zeichen der christlichen Kunst*, München 1988, 190–193.

¹⁹ *Фисиолог*, *Средњовековни медицински списи (Избор)*, пр. М. Лазић, Љ. Котарчић, Стара српска књижевност у 24 књиге, Београд 1989, 31 (у даљем тексту *Фисиолог*).

²⁰ T. Allsen, *The Royal Hunt in Euroasian History*, Philadelphia 2006, 235–236.

²¹ *Фисиолог*, 138; У хришћанској симболици и иконографији које се не могу директно повезати са описом и историјском улогом Бајазита у Константиновом спису, лав има и друга религиозна значења.

и Гром/Муњевити, при чему није дато објашњење порекла, или ближег значења овог, опште познатог, султановог надимка.²²

Описујући Косовску битку као српски пораз на основу искуства савременика формираног услед дугорочних последица битке, Константин Филозоф је осетио потребу да се на неки начин дистанцира од уступања простора опису османског владара у спису посвећеном деспоту Стефану. Лична пишчева nelaгода је изричито напоменута у тексту, јер је дискурс о Бајазиту, муслиманском владару, на неки начин победнику Косовског боја, „учитан“ у садржај текста који би требало да припада православној хагиографској литератури. Оправдање за такав приступ, Константин је пронашао у компарацији са другим текстовима историјске провенијенције, „цароставним летописним књигама“,²³ чиме је заправо отворио питање хомогености сопственог списка и доследног поштовања правила жанра. При томе, Константин је релативизовао свој наративни поступак, позивајући се на општу контекстуализацију, наводећи да се у истом маниру и у другим текстовима спомињу владари који нису међу централним ликовима. У том смислу, навео је пример текстова који говоре о Јерусалиму и Цариграду, уз образложење примене таквог концепта, а то је стварање што потпуније „опште слике“ и боље разумевање положаја, поступака и побожности, „благодичивости“ централне фигуре дела, у његовом случају, Стефана Лазаревића.²⁴ Заиста се може рећи да је он дао знатан простор и низу других истакнутих личности тог времена као што су његови сестрићи, Ђурађ и Лазар Бранковић, угарски краљ Жигмунд Луксембуршки (1387–1437), византијски цар Манојло II (1391–1425), османски принчеви Муса и Сулејман и монголски владар Тамерлан.²⁵

У следећој, 23. глави Константин Филозоф је описао сложену политичку ситуацију која је задесила област Лазаревића после смрти кнеза Лазара. Недоречен у појединим описима и селективан у приказу збивања, Константин је користећи општа места²⁶ (о чему ће бити речи у даљем тексту), покушао да дочара сву деликатност историјског тренутка и тежину политичких одлука које су државни сабор и Лазаревићи морали

²² *Константин Филозоф*, 262; *Константин Филозоф, Житије деспота Стефана*, 85; О дилемама око природе Бајазитовог надимка видети: М. Шуица, *Српске земље између Турске и Угарске од Косовске до Ангорске битке*, Београд 2006, 186, нап. 730 (необјављена докторска дисертација).

²³ *Константин Филозоф*, 262; *Константин Филозоф, Житије деспота Стефана*, 85.

²⁴ *Константин Филозоф*, 262; *Константин Филозоф, Житије деспота Стефана*, 85.

²⁵ М. Кашанин, *Српска књижевност у средњем веку*, 413.

²⁶ Књига о Јестири, 1.1; *Константин Филозоф*, 262–263; *Константин Филозоф, Житије деспота Стефана*, 85–86.

да донесу, приклањајући се Османлијама у првој половини 1390. године.²⁷ Ова целина, између осталог, садржи опис различитих обавеза које су произлазиле из полагања вазалне заклетве господара Моравске Србије према османском владару, укључујући и склапање политичког брака између Оливере и Бајазита I. У опису тих догађаја османски владар није споменут по имену, већ као Велики, односно Амир (емир) велики, самодржац, или велики цар.²⁸ Константин је у конструисању историјског наратива користио пробране метафоре којима је желео да потенцира да су политички кораци Лазревића били изнуђени, а да је османски притисак носио егзистенцијалну опасност не само по династију, већ и њихове хришћанске поданике „да би било спасено христоименито стадо од вукова, који су га клали“.²⁹ Потпуно у супротности са овим описом Османлија, Константин Филозоф је у истом поглављу дочарао лик Бајазита као изузетно правичног, али бескомпромисног владара. Он је Бајазита I, као и његовог оца Мурата I, у поглављу о Косовској бици, навео под епитетом „самодржац“;³⁰ који је представљао саставни део владарске титуле византијских, а потом и српских царева.³¹ Крајем 14. века међу српским обласним господарима титула самодршца је имала велику политичку тежину јер је упућивала на независан и аутономан положај, мада је у појединим случајевима имала и декларативну функцију. Тако је у повељи монахиње Јевгеније, односно кнегиње Милице, манастиру Дечани из 1397. године, кнез Стефан именован као самодржац и господар Српске земље и Подунавља.³² С друге стране, Константин је сасвим децидно употребио титулу самодршца за Бајазита, дочаравајући његову владарску супрематију над осталим балканским владарима тог доба.³³ По истом принципу је Мурат I назван самодршцем, чиме се алудирало на његов неприкосновен политички, војно и државнички положај.

У истом поглављу, аутор Стефанове хагиографије је, користећи историјске паралеле, представио Бајазита као владарску антитезу римском

²⁷ В. Трпковић, *Турско-угарски сукоби до 1402*, Историски гласник 1–2 (1959) 100–102; *Историја српског народа*, II, Београд 1982, 47–48 (С. Ћирковић).

²⁸ *Константин Филозоф*, 262–263; Константин Филозоф, *Житије деспота Стефана*, 86.

²⁹ Константин Филозоф, *Житије деспота Стефана*, 86.

³⁰ *Константин Филозоф*, 263; Константин Филозоф, *Житије деспота Стефана*, 84.

³¹ *Лексикон српског средњег века*, прир. С. Ћирковић, Р. Михаљчић, Београд 1999, 642 (Б. Ферјанчић).

³² А. Младеновић, *Повеље и писма деспота Стефана Лазаревића: текст, коментари, снимци*, Београд 2007, 391–396.

³³ *Константин Филозоф*, 261; Константин Филозоф, *Житије деспота Стефана*, 86.

цару Максимијану који је у историјској перспективи био један од главних непријатеља Константина Великог. На тај начин је османском султану исламске вероисповести приписао атрибуције узорног и правичног владара који се са поштовањем односио према хришћанском супарнику, а потом поданику Стефану Лазаревићу – „а велики цар од тада се није као Максимијан варљиво красио љубочашћем према великом Константину како би га погубио него се према овоме (Стефану) односио искрено и са чистом љубављу као према љубљеном сину,... и пред свима источнима овим се (Стефаном) дичио као неким другим сунцем или као звездом даницом“.³⁴ Улога Бајазита I у очувању, а потом и рестаурацији моћи Моравске Србије непосредно након Косовске битке, иако позната, у историографији није довољно истицана. Одлуком државног сабора да се определи за вазалство према Османлијама уместо Краљевини Угарској, Лазаревићи су, уз помоћ врха Српске цркве, клера и дела племства, спасавали своју државу која се крунила под спољним и унутрашњим теретом последица погибије кнеза Лазара и великог дела велможа.³⁵ Константин Филозоф је тога био свестан, што је захтевало да се контроверзни лик султана Бајазита гради на два нивоа; примарно, око ситуација у којима је уз османског владара учествовао главни јунак дела, Стефан Лазаревић, и секундарно у независном, историјском окружењу које је требало да изгради султанов владалачки портрет.

Бајазит I је у Константиновом делу представљен као структурисана личност која је у себи обједињавала различите, некада и међусобно супротстављене особине. Слојевитост у приказу његовог карактера диктирана је не само историјским околностима, већ и личним односом султана-сизерена према Стефану Лазаревићу, зету-вазалу. Тако је у истом поглављу у коме се истичу Бајазитове позитивне особине, супротне од оних које су красиле цара Максимијана, наведена и султанова неумољивост према непријатељима и његова политичка искључивост, а у неким ситуацијама и плаховитост. Константин Филозоф га је у једном опису упоредио са немилосрдним вавилонским владарем Набуходоносором II³⁶ који је остао познат по томе што је у 6. веку п.н.е. освојио, похарао Јерусалим и јеврејски народ одвео у ропство.³⁷ Поставивши Бајазита I и покосовски политички мизансцен Моравске Србије у типизирани библијски

³⁴ Константин Филозоф, *Житије деспота Стефана*, 86.

³⁵ M. Šuica, S. Rudić, *Princess Milica as the Ottoman vassal – One Case of Multifaceted Serbian-Ottoman Relations at The End of 14th Century*, *Uluslararası Balkan Tarihi Ve Kültürü Sempozyumu*, vol. 1, Çanakkale 2017, 89–95.

³⁶ *Константин Филозоф*, 263.

³⁷ M. Margolis, A. Marx, *A History of the Jewish People*, Philadelphia 1927, 109–113.

контекст, османски султан је попут Набуходоносора издигнут на пиједестал немилосрдног господара живота и смрти, док је према таквој констелацији Лазаревим непосредним наследницима, на неки начин, била предодређена улога оних, који су имали могућност да спрече понављање „вавилонског ропства“ изабраног народа и промишљеним одлукама заштите своју државу и поданике. Бајазитова свемоћ и опасност која је претила држави Лазаревих наследника илустрована је кроз алудирање на речи Набуходоносора: „Обухватићу васељену као и јаје руком мојом“.³⁸ Ова библијска рефлексивна наставка се на претходно уврштен цитат из књиге о Јестири, који је Константин послужио да сликовито опише хаотично стање у држави Лазаревића и готово незаустављиво урушавање устаљеног поретка Моравске Србије у периоду непосредно после Косовске битке.³⁹ Може се само претпоставити да је одломак из књиге о Јестири Константин Филозоф укључио у своје дело успостављајући контекстуалну везу између судбине принцезе Оливере у време доношења тешких и преломних политичких одлука по српску државу са улогом спаситеља коју је, по Библији, краљица Јестира одиграла по јеврејски народ на Персијском двору у време њиховог заточеништва.⁴⁰ Директна алузија на Оливеру као Јестиру наведена је на крају хагиографије, приликом оплакивања Стефанове смрти. Константин каже да су „јављали благочастивој госпођи и увек жељеној сестри (Оливери) која је странствовала такође за избављење отачаства и са Богом била посредница, као она древна Јестира“.⁴¹ Истовремено улога Јеврејина, Мардохеја, Јестириног рођака, који је уз Јестирину помоћ доспео на положај саветника на двору персијског краља,⁴² чије речи наводи Константин, могла би имати одређене одразе у положају кнеза Стефана Лазаревића према врховном господару, у овом случају, султану Бајазиту I.

Ступање у вазални положај према Османлијама и повољан исход кључних историјских догађаја у којима је учествовао Стефан Лазаревић за време Бајазитове владавине, у великој мери су обликовали презентацију

³⁸ Константин Филозоф, *Житије деспота Стефана*, 86.

³⁹ Књ. о Јестири I.I. Константин Филозоф, *Житије деспота Стефана*, 86, нап. 30.

⁴⁰ С. Новаковић, *Срби и Турци XIV и XV века. Историјске студије о првим борбама с најездом турском пре и после боја на Косову*, Београд 1960, 260.

⁴¹ Константин Филозоф, *Житије деспота Стефана*, 125; Аналогије између библијске Јестире и принцезе Оливере уочио је и у научно-популарној литератури презентовао Н. Гиљен, *Две српске султанције*, Београд 2016, 85–86.

⁴² Више о личности Мардохеја: J. Walton, V. Matthews, M. Chavalas, *The IVP Bible Background Commentary. Old Testament*, Downers Grove 2000, 486–490; Константин Филозоф, *Житије деспота Стефана*, 141 (коментари).

султана у Константиновом делу. Додатно заснивање родбинских односа и високо позиционирање међу Бајазитовим вазалима, имало је утицај на осветљавање сложеног односа између султана и Лазаревог сина. Читалац Константиновог дела у султану Бајазиту види личност на суверенском положају у чијим рукама је концентрисана велика моћ, али и личност која има успостављен чврст систем вредности, па и потребу да гради интиман однос према Стефану, централном лику житија. Константин Филозоф је Бајазиту доделио патерналистичку улогу као замену за очинску фигуру кнеза Лазара, за коју је Стефан, после Косовске битке, био ускраћен. Однос „отац-син“ у средњовековним политичким и династичким релацијама је, у зависности од околности и државног положаја главних актера, имао различита значења. Тако се, на пример, византијски цар Андроник II Палеолог после 1299. године краљу Милутину обраћао као „свом сину“, након што је успостављен мир праћен браком српског краља и византијске принцезе Симониде.⁴³ На тај начин, византијски цар је показивао свој надређени статус у односу на зета и афирмисао политички јасно дефинисан хијерархијски поредак. С друге стране, у сличном маниру развијао се и јавно промовисао, како у дипломатичким документима, тако и у перцепцији савременика деликатан однос између кнеза Лазара и господина Вука Бранковића, такође таста и зета.⁴⁴ Бајазитова апсолутна премоћ и Стефанов нарочит положај међу његовим вазалима, означен је и султановим истицањем српског кнеза према „свима источнима“, ⁴⁵ међу којима треба препознати православне хришћанске владаре, османске поданике. Фамилијаран однос османског владара и српског кнеза присутан у Константиновом делу најбоље се читава у пажљивом одмеравању Бајазитових политичких одлука према Стефану Лазаревићу и конструисаних монолошких и дијалогских делова у којима Бајазит саопштава политичке визије, или мотивишуће поруке, док Стефан

⁴³ Архиепископ Данило и други, *Животи краљева и архиепископа српских*, прир. Ђ. Даничић, Загреб 1866, 146; В. Мошин, С. Ћирковић, Д. Синдик, *Зборник средњовековних ћириличких повеља и писама Србије, Босне и Дубровника*, књ. 1, 1186–1321, Београд 2011, 332, 440–441; *Византијски извори за историју народа Југославије*, VI, ур. Ф. Баришић, Б. Ферјанчић, Београд 1986, 105, нап. 54; Г. Острогорски, *Србија и византијска хијерархија држава*, О кнезу Лазару, ур. И. Божић, В. Ј. Ћурић, Београд 1975, 132; В. Станковић, *Краљ Милутин (1282–1321)*, Београд 2012, 115.

⁴⁴ Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи*, I, Београд 1902, 50, бр. 57; М. Шуица, *Однос кнеза Лазара и Вука Бранковића у светлу дубровачких исправа из 1387. године*, *Стари српски архив* 9 (2010) 218.

⁴⁵ *Константин Филозоф*, 263; *Константин Филозоф, Житије деспота Стефана*, 86.

истовремено храбро истиче своје личне врлине – храброст и покорност. Дихотомни описи Бајазитове личности у великој мери су били условљени контекстом и догађајима у којима је османски султан учествовао, као и да ли је у тим истим догађајима учествовао и на какав начин Стефан Лазаревић.

Различити приступи опису Бајазитове личности огледају се у садржају 30. и нарочито 31. главе *Живота Стефана Лазаревића*. У тим поглављима представља се драматична епизода побуне властеле Моравске Србије против кнеза Стефана Лазаревића из прве четвртине 1398. године.⁴⁶ Излажући ток политичког расплета који је уследио пошто је угушена побуна, Константин наводи „ужас“ који је код кнегиње Милице, тада већ монахиње Јевгеније изазивало суочавање са „царем Бајазитом“, а који је произлазио из неизвесности како ће султан реаговати на њен захтев да се Стефану поштеди живот и омогући правдање за почињено неверство и тајне преговоре са Угарском.⁴⁷ Позитиван исход дипломатске мисије монаха Јевгеније и Јефимије која се одиграла априла или почетком маја 1398.⁴⁸ омогућио је Константину да у наредном, 31. поглављу екстензивно развије историјски трактат о успешној владавини, описујући сусрет османског султана и кнеза Стефана Лазаревића из јесени исте године.⁴⁹ Бајазитов конструисани монолог у коме се пророчански обраћа свом понизном и покајничком вазалу садржи, заправо, алузију на низ догађаја који су уследили. Реч је о збивањима која су се одиграла по Стефановом повратку из Мале Азије након поклоњења суверену, или после Бајазитовог политичког слома 1402. када је дошло до борбе између његових синова за престо.⁵⁰ Чини се да је кроз препоруку да се обрачуна са својим „силнима“

⁴⁶ М. Шуица, *Завера властеле против кнеза Стефана Лазаревића 1398. године*, ИГ 1–2 (1997) 7–20; М. Пурковић, *Кнез и деспот Стефан Лазаревић*, 47–55; М. Ивановић, *Властела у Житију деспота Стефана Лазаревића Константина Филозофа*, Средњи век у српској науци, историји, књижевности и уметности, ур. Г. Јовановић, Деспотовач 2016, 44–45.

⁴⁷ *Константин Филозоф*, 266–267; Константин Филозоф, *Житије деспота Стефана*, 88.

⁴⁸ М. Пурковић, *Кнез и деспот Стефан Лазаревић*, 50, 52–53; *Историја српског народа*, II, Београд 1982, 62–63 (С. Ћирковић).

⁴⁹ М. Пурковић, *Кнез и деспот Стефан Лазаревић*, 53, сусрет се према овом аутору одиграо октобра 1398. године; *Историја српског народа*, II, 62–63 (С. Ћирковић); М. Шуица, *О години одласка кнеза Стефана Лазаревића у Севастију*, ЗРВИ 50 (2013) 806–809.

⁵⁰ *Константин Филозоф*, 267–269; Константин Филозоф, *Житије деспота Стефана*, 88–90. Детаљније ће о томе бити речи ниже у тексту.

султан ослободио Стефана кривице за гушење завере својих истакнутих властелина.⁵¹ Од окрутног владара пред којим се кнегиња Милица „ужасавала“, Бајазит је у 31. глави прерастао у господара живота и смрти код кога се „неукротив гнев ка милости и љубави измени (тако) да га је (Стефана) као најслађег сина саветовао и учио најљубазнијим речима“.⁵² Метафора која се користи „срце цареву у руци Божијој“ алудира на божју промисао која је сачувала Стефана приликом сусрета са Бајазитом, али и на Бајазита као могући инструмент те исте божје воље. Током разговора са вазалом, Бајазит се додатно трансформише из сизерена у очинску фигуру која се српском кнезу обраћа „слатким речима“.⁵³ У овом поглављу нису толико упадљиви дескриптивни епитети султана, колико пријатељски, родитељски тон и брижне поруке које Бајазит шаље ка Стефану, упућујући га у тајне успешне владавине и стварања стабилне државе. Препоручивао му је да га следи, те да искористи време док је још жив и сломи моћ својих великаша, а да истовремено уздигне људе од поверења, макар били и сиромашни. Један од најважнијих савета односио се на беспопштедно разрачунавање са клеветницима. Константинов Бајазит је велики стратег и државник, па је тако према деспотовом животописцу, српски владар подучен да се „војском најјача царства одржавају и шире.“⁵⁴ Султан је, наводно, предвидео и братоубилачке сукобе својих синова, па је у том духу Стефану предочио да ће се наследници османског престола управо Стефану обраћати за помоћ. С друге стране, Бајазит је у Стефану видео постојаног и поузданог владара који би у таквој ситуацији не само одржао политички положај, већ и увећао територије своје државе. На крају, Константин се поново „оправдава“ за стављање речи једног муслиманског владара, и то не било ког, у исту равн са јудео-хришћанским пророчким порукама из Библије.⁵⁵

Међутим, већ у 33. глави Константин приказује другачије лице османског владара. Као што је претходно споменуто, Бајазитов лик се трансформише према потребама наративног тока самог дела, и то у зависности од исхода појединих историјских догађаја и улоге коју су у њима имали Стефан Лазаревић, али и друге српске велможе и обласни

⁵¹ *Константин Филозоф*, 268; *Константин Филозоф, Житије деспота Стефана*, 89; М. Шуица, *Властела кнеза Стефана Лазаревића (1389–1402)*, Годишњак за друштвену историју 1 (2004) 25.

⁵² *Константин Филозоф, Житије деспота Стефана*, 89.

⁵³ *Константин Филозоф*, 268; *Константин Филозоф, Житије деспота Стефана*, 89.

⁵⁴ *Константин Филозоф, Житије деспота Стефана*, 89; *Константин Филозоф*, 268–269.

⁵⁵ *Константин Филозоф*, 269.

господари. Наиме, у 33. глави говори се о бици на Ровинама из 1395. и погибији краља Марка и Константина Драгаша.⁵⁶ Бајазит је од милостивог владара постао „горди и величави“, због покретања, а нарочито исхода, похода на „Угровлахе“.⁵⁷ Насупрот њему, уз влашког владара војводу Мирчу ставио је епитете „велики“ и „самодржавни“,⁵⁸ који су раније били саставни део описа османског владара. Треба имати у виду да је Константин Филозоф наведене атрибуте приписивао личностима подвлачећи њихов политички значај, или етичке особине, односно врлине. Негативна слика Бајазита у овој епизоди могла би бити одраз чињенице да су у бици погинули неки од српских обласних господара који се борили у саставу Бајазитових војних одреда, пре него природе самог муслиманско-хришћанског сукоба у коме су Бајазитови хришћански вазали ратовали против других хришћана. Потребно је назначити да Константин не наводи јасно да је султан доживео пораз у овој бици. Након што је забележио речи краља Марка пре борбе, кратко је констатовао да се Бајазит вратио кући и измирио са противницима.⁵⁹ Непоходно је напоменути да ни неки други извори не сведоче да су Османлије доживеле пораз, већ да су обе стране имале велике губитке. Уосталом, Бајазит је после битке успео да на власт у Влашкој постави свог штићеника Влада I.⁶⁰

Претпоставка о томе да је негативна слика Бајазита у контексту битке на Ровинама везана за погибију српских господара ослања се на један каснији опис Никополске битке из 1396. године у 36. глави Стефановог животописа. Целина у којој Константин Филозоф приповеда о Никополској бици, војном окршају који је представљао тријумф Османлија над западним хришћанима, враћа Бајазита у релативно афирмативни контекст. Међутим, одлучујућу војну улогу Стефана Лазаревића у Никополској бици, Константин Филозоф је тенденциозно прећутао.⁶¹ Описујући след догађаја, Константин наводи да је због Жигмундове опсаде Никопоља Бајазит прекинуо опсаду Цариграда и „као

⁵⁶ Исто, 269–270.

⁵⁷ Исто, 269; Константин Филозоф, *Житије деспота Стефана*, 90.

⁵⁸ Константин Филозоф, 269; Константин Филозоф, *Житије деспота Стефана*, 90.

⁵⁹ Константин Филозоф, 270.

⁶⁰ К. Јиречек, *Историја Срба*, књ. 1, *Политичка историја до 1537. године*, Београд 1952, 332; С. Imber, *The Ottoman Empire 1300–1481*, Istanbul 1990, 44–45; L. Pilat, O. Cristea, *The Ottoman Threat and Crusading on the Eastern Border of Christendom during the 15th Century*, Leiden–Boston 2018, 71–72.

⁶¹ О томе детаљније: М. Шуица, *Битка код Никопоља у делу Константина Филозофа*, ИЧ 58 (2009) 112–123.

распламтели огањ“ пошао угарском краљу у сусрет.⁶² Тиме се потенцира не само силина Бајазитове војске, већ и његов гнев и наговештава одмазда која је уследила после битке. Дочаравајући драматичност окршаја и уносећи динамику у своје приповедање, Стефанов хагиограф Бајазита назива муњевитим, поново га постављајући на пиједестал врховног владара и војсковође који уме на прави начин да подстакне своју, у једном тренутку, посрнулу војску на борбу.⁶³ Прикривен опис Бајазитовог карактера садржан је у његовом обраћању војсци, којој је са српским војним одредима припадао и кнез Стефан Лазаревић. Том приликом султан је, мотивишући трупе за одлучни окршај, поручио да ће ако се повуку са бојног поља пострадати не само они, већ и њихове жене и деца. Због тога је од њих захтевао пожртвованост по цену својих живота, а с друге стране им је обећао „неизмерно благо противничке земље ако победе.“⁶⁴ Сличан начин подстицања ратника срећемо крајем XIV века у *Слову о светом кнезу Лазару* патријарха Данила III. Према ученом писцу кнез је поручио својој властели пред одлучан сукоб на Косову да им је боља смрт у подвигу него живот са стидом.⁶⁵ Чини се да је Константин приписујући овакав говор Бајазиту желео да истакне његову храброст и одлучност, истовремено и да га представи као вештог војсковођу и владара од угледа за кога су поданици спремни да погину. Управо такав султанов иступ био је по деспотовом хагиографу преломан за исход битке која се завршила победом Османлија.⁶⁶ Писац је назначио да је један део хришћанске војске страдао од мача, други да се утопио у Дунаву, док су остали успели да побегну.⁶⁷ Међутим, изоставио је да помене масовно погубљење заробљених крсташа, свакако због важне улоге Стефана Лазаревића у самој битци.⁶⁸ Истовремено, такав податак нарушио био слику о Бајазиту као о часном ратнику какву доноси у овом поглављу.

У следећој, 37. глави Константин наставља приповест у маниру средњовековног историчара, наводећи листу догађаја који су уследили непосредно по Никопољској бици, чинећи једну целину. Реч је о нападу

⁶² Константин Филозоф, 270; Константин Филозоф, *Житије деспота Стефана*, 91

⁶³ Константин Филозоф, 270–271.

⁶⁴ Константин Филозоф, *Житије деспота Стефана*, 91; Константин Филозоф, 271.

⁶⁵ В. Ћоровић, *Силуан и Данило II, српски писци XIV–XV века*, Глас СКА 136 (1929) 89.

⁶⁶ Константин Филозоф, 271.

⁶⁷ Исто, 271.

⁶⁸ М. Шуица, *Битка код Никопоља*, 114, 121.

на Срем, похари Митровице и Земуна, и потом освајању Солуна.⁶⁹ Не улазећи у степен и подробност Константинове информисаности о свим аспектима Бајазитове освајачке политике, поготово ван граница Моравске Србије, треба нагласити да је писац султана у овом одељку спомињао као муњевитог/громоименог,⁷⁰ чиме се вратио у дистанциран, објективистички опис историјских збивања и самог владара.

Најкомплекснију слику султана Бајазита I Константин је представио у 39. поглављу посвећеном бици код Ангоре у којој су се 28. јула 1402. сукобиле Османлије са Монголима предвођеним Тимуром, односно Тамерланом. Пре него што је описао битку писац је укратко представио освајачке походе монголског владара кога је означио као свирепог човека и великог насилника. Ово је важно напоменути јер је Тамерлан био у политичком и владарском смислу антитеза султану Бајазиту I. Константин је јасно исказао свој став, наводећи да се Тамерлан, захваљујући земљама које је покорио и пленом који је стекао, толико осилио да је превазишао персијског цара Дарија, убијајући све који би му се испречили. Рефлексије на античке писце настављене су даљим алузијама на величину Тамерланове државе, јер ју је Константин упоредио са царством Александра Великог.⁷¹ Деспотов хагиограф изразио се изразито негативно о монголском владару, иако је био противник Османлија. Ту чињеницу је важно нагласити јер је Константин сам у претходном поглављу преузео експозицију изгубљене повеље деспота Стефана Лазаревића Београду и навео да је Стефан од Косова био потчињен Османлијама све док их није поразио цар Персијанаца и Татара.⁷² Описујући околности под којима је дошло до битке, Константин је забележио да је Тамерлан преко посланика тражио да му се султан потчини и плаћа данак. Важност овог податка за нашу тему огледа се у чињеници да је кроз приповест о османско-монголском сукобу Константин истовремено описивао два међусобно супротстављена нехришћанска владара, чиме је новим историјским контекстом употпуњавао сложену представу султана Бајазита. Одсудном војном окршају претходила је Тамерланова дипломатска порука упућена Бајазиту, која је разбеснела султана. Према Константиновим изворима, Бајазит је на Тамерланову провокацију и уцену „зло говорио“, узвраћао жестоке речи истовремено

⁶⁹ Константин Филозоф, 271; Овом приликом се нећемо бавити контроверзама око трајања османске власти над Солуном и евентуалном другом заузимању града. О томе видети Б. Ферјанчић, *Византијски василевс и Турци од Косова до Ангоре (1389–1402)*, Глас САНУ 378 (1996) 118–119.

⁷⁰ Константин Филозоф, 271; Константин Филозоф, *Житије деспота Стефана*, 91

⁷¹ Константин Филозоф, 272–273.

⁷² Исто, 272; А. Веселиновић, *Косовске алузије*, 186–187.

се спремајући за борбу. Писац на неки начин закључује да, управо због тог беса, Бајазит није био у стању да реално сагледа ситуацију, и да је његова плаховитост била разлог због кога се оглушио о савете свог поверљивог поданика, Али-паше.⁷³ Прихватање Тамерланових понижавајућих захтева, наводно би задовољило монголског кана, који би се убрзо после чина поковања султана склонио у друге крајеве. Константин је и у овом случају прибегао библијским метафорама, поредећи Бајазита са египатским фараоном, поново реферишући на алузије о апсолутној власти моћника који би желео у својој руци да држи читаву васељену.⁷⁴ Дијалог султана и његовог паше представља сукоб две државничке, односно владарске концепције. Док је султан сматрао да ће војном победом владати „источним и западним“, или ће храбро погинути на бојном пољу, Али-паша је, наводно, упозорио да оба предвиђена исхода могу да се изјалове, препоручујући дипломатски излаз из тешке ситуације. Након битке, према Константину Филозофу, Али-паша је подсетио султана на своје речи због чега су обојица „горко плакали“.⁷⁵ Мора се споменути да у Константиновој причи постоји једна несумњива грешка кад је реч о Али-паши. По његовом исказу проистицало би да је и он био заробљен у бици, али се на основу других извора зна да се велики везир повукао из борбе и повео са собом најстаријег Бајазитовог сина Сулејмана.⁷⁶ У овом одељку Константиновог дела могу се уочити две стране Бајазитове личности. Једна оличава гневног ратника који не преза од било ког противника и на крају страда због својих претераних политичких амбиција и владарске сујете. Са друге стране, султан је осликан као емотиван човек који је спреман да заплаче и да се покаје због погрешне одлуке да не послуша свог саветника. Могу се и овим поводом запазити извесне сличности између османског султана и главног јунака Константиновог списка. Наиме, деспот Стефан је пред смрт, према његовим речима, горко заплакао у цркви због тога што је у Сребреници посекао руке и ноге неким невиним особама, због убиства свог надзорника у том граду.⁷⁷ Писац је деспотов

⁷³ Реч је свакако о Бајазитовом великом везиру Али-паши: *The Encyclopedia of Islam*, vol. 1, 394.

⁷⁴ Константин Филозоф, 273; Константин Филозоф, *Житије деспота Стефана*, 92–93

⁷⁵ Константин Филозоф, 273; Константин Филозоф, *Житије деспота Стефана*, 93.

⁷⁶ М. Николић, *Византијски писци о Србији (1402–1439)*, Београд 2010, 43; *The Encyclopedia of Islam*, vol. 1, 394.

⁷⁷ Константин Филозоф, 317–318; Више о догађају који је изазвао Стефанову реакцију: М. Орбин, *Краљевство Словена*, Зрењанин 2006², 107–108; М. Динић,

чин упоредио са покајањем цара Теодосија I (379–395) након покоља који је 390. извршио на солунском хиподрому.⁷⁸

Иако је у опису Ангорске битке Константин Филозоф акценат ставио на учешће Стефана Лазаревића и величање његовог јунаштва, у другом плану је наставио да гради владарски лик султана Бајазита. Османски владар је постављен у контекстуални наративни оквир, у коме се препознаје не само као губитник у бици, већ и као жртва моћнијег и суровијег супраника. Према Константиновим речима Ангорска битка је била безнадежна по Османлије, па су сви напори Стефана Лазаревића да се са својим трупима супротстави десетинама хиљада Тамерланових војника и спасе Бајазита заробљавања били неуспешни. Као да је желео да оправда свог јунака, хагиограф се поново позива на Божију вољу и закључује да Стефан без помоћи Свевишњег није могао више учинити против бројчано надмоћног противника.⁷⁹ Без жеље да се на овом месту улази у детаљно тумачње Константиновог исказа о самој бици, може се напоменути да је и у другим писаним изворима истакнута значајна војна улога Стефана Лазаревића и његовог одреда код Ангоре.⁸⁰ Доиста, у неким млађим српским летописима стоји да је деспот издао османског владара,⁸¹ али то би била тема анализе доцније историјске рецепције и међусобне зависности историјских извора.

На султана Бајазита Константин се освреће још једном у 47. поглављу свог списа. Пишући о мерама које је Стефан Лазаревић преузео на реорганизацији своје државе након 1402. он истиче да је српски деспот тада све чинио по „царевом“, односно Бајазитовом савету.⁸² Реформска политика Стефана уродила је, према Константиновим речима, процватом правде и рестаурацијом властеоског слоја, јер је деспот уздизао потомке некада

За историју рударства у средњовековној Србији и Босни, I, Београд 1955, 59–62; М. Пурковић, *Кнез и деспот Стефан Лазаревић*, 132–133.

⁷⁸ М. Стефановски, *Тема узорног поретка државе у Константиновом животопису деспота Стефана Лазаревића*, Пад Српске деспотовине 1459. године, Београд 2011, 10.

⁷⁹ *Константин Филозоф*, 273–274.

⁸⁰ М–М. Alexandrescu-Dersca, *La campagne de Timur en Anatolie*, Bucarest 1942, 73–78; М. Николић, *Византијски писци о Србију*, 38–46; С. Imber, *The Ottoman Empire*, 54; D. Kastritsis, *The Sons of Bayezid. Empire Building and Representation in the Ottoman Civil War of 1402–1413*, Leiden–Boston 2007, 43–44.

⁸¹ Љ. Стојановић, *Стари српски родослови и летописи*, Сремски Карловци, 1927, 221, бр. 604д.

⁸² *Константин Филозоф*, 283; Константин Филозоф, *Житије деспота Стефана*, 99.

угледних породица који су у међувремену запали у немилост.⁸³ Промене у администрацији, управи и друштвеном положају појединих поданика у делу су представљене као „унутрашњи“ и „спољашњи чин“.⁸⁴ Наведени политички потези деспота Стефана Лазаревића, које је описао Константин Филозоф заправо представљају реформу државне управе, а која је, бар према пишчевим речима, била инспирисана државничком мудрошћу некадашњег Стефановог сизерена – султана Бајазита I.⁸⁵ Даљи опис Стефановог двора и непосредног окружења не може се директно повезати са Бајазитовим саветима које је писац раније навео, али се мора имати у виду да је на овом месту Константин можда најбоље осликао портрет Стефана Лазаревића, представљајући га као правичног државника посвећеног аскетском животу.⁸⁶ Праведност и аскетизам су иначе особине које Бајазиту приписује песник Ахмеди⁸⁷ у делу *Искендер-наме* које представља најстарији османски наративни извор.⁸⁸ Наведене паралеле не могу бити релевантно упориште за извлачење било каквих ширих закључака, али нам се чини да није без значаја да су оба писца слично доживљавала владаре којима су наменили своја дела.⁸⁹ Представа Бајазита у османским изворима одударала је од уобичајених описа султана који су били узорни владари посвећени исламској вери и обичајима. Истраживачи који су се бавили овом темом

⁸³ Константин Филозоф, 282–283.

⁸⁴ Исто, 283; Константин Филозоф, *Житије деспота Стефана*, 99.

⁸⁵ Више о томе: М. Динић, *Власти за време Деспотовине*, Зборник Филозофског факултета. Београд X–I (1968) 237–243; А. Веселиновић, *Владарско и комунално у градовима Деспотовине*, Социјална структура српских градских насеља (XII–XVIII век), Смедерево–Београд 1992, 126–131, 133–135; М. Благојевић, *Државна управа у српским средњовековним земљама*, Београд 1997, 287–297.

⁸⁶ У овом одељку Константин се осврнуо и на атмосферу која је владала на деспотовом двору, нагласивши да није било вике, смеха или лупања ногама, као и да се деспот бринуо да сви буду адекватно обучени. На крају је навео да је деспот одбацио женску љубав и музику. Само за потребе рата допуштао је да буде музике. Константин Филозоф, 283–284; Константин Филозоф, *Житије деспота Стефана*, 100.

⁸⁷ K. Silay, *Ahmedī's History of the Ottoman Dynasty*, Journal of Turkish Studies 16 (1992) 143; H. Lowry, *The Nature of the Early Ottoman State*, New York 2003, 25.

⁸⁸ Дело је коначан облик по свој прилици добило у периоду између 1402. и 1411. године: D. Kastiris, *The Sons of Bayezid*, 34; H. Lowry, *The Nature of the Early Ottoman State*, 16–17.

⁸⁹ Првобитно је Ахмеди своје дело наменио Бајазиту, да би га потом посветио његовом сину Сулејману: P. Fodor, *Ahmedī's Dāsītān as a Source of Early Ottoman History*, Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae 38–1 (1984) 41–43, 50; H. Lowry, *The Nature of the Early Ottoman State*, 17.

у Ахмедијевом делу су уочили одређену критику на рачун султана Бајазита. У том смислу, изнето је мишљење да је Ахмеди упозоравао да Бајазитови ратови против других муслиманских владара у Анадолији воде ка његовом паду. За разлику од ранијих владара, Ахмеди ниједном није ословио Бајазита као газију, нити је његове походе називао газима,⁹⁰ иако се зна да је ратовао против хришћана.⁹¹ Вреди напоменути да на једном месту и Константин Филозоф запажа да је Бајазит више ратовао на истоку него на западу.⁹² У наративним османским изворима из каснијег периода Бајазит је нескривено приказан у негативном светлу. На стварање такве слике пресудно је утицао његов пораз у бици код Ангоре и распад државе који је потом уследио. Османски хроничари су настојали да схвате како је дошло до таквог расплета догађаја који је моћно Османско царство увео у деценију дуг период велике политичке нестабилности и егзистенцијалне кризе.⁹³ У споменутих изворима Бајазит је осуђиван због убиства брата Јакуба, корупције међу његовим судијама и сарадницима, одступања од исламског права (шеријата) и занемаривања цихада.⁹⁴ За Бајазита се везује и почетак доцније устаљене праксе братоубиства међу наследницима османског престола.⁹⁵ Када је реч о корупцији у држави османски извори су кривицу за њено ширење пребацили првенствено на великог везира Али-пашу, са оптужбом да је постављао кадије које су издавале и лажне *фатве* у своју корист. Бајазит I је наводно хапсио такве судије, али је велики везир накнадно омогућавао њихово ослобађање.⁹⁶ Подсетимо да је Константин Филозоф управо Али-пашу означио као мудрог султановог саветника. У османским изворима је посредно критикована и Бајазитова

⁹⁰ За појмове газе и цихада, као и утицају идеје светог рата у раној османској историји види код: А. Јаковљевић, *Савремена историографија и тумачење настанака Османске државе*, ИЧ 53 (2006) 336–356.

⁹¹ Н. Lowry, *The Nature of the Early Ottoman State*, 17, 22–24; P. Fodor, *Ahmedī's Dāsitān as a Source*, 41–42, 50, 52.

⁹² Константин Филозоф, 271.

⁹³ Н. Inalcik, *The Rise of Ottoman Historiography*, From Empire to Republic. Essays on Ottoman and Turkish Social History, Istanbul 1995, 4; С. Kafadar, *Between Two Worlds*, 96; L. Darling, *Reformulating the Gazi Narrative: When Was the Ottoman State a Gazi State?*, *Turcica* 43 (2011) 17, 42–43.

⁹⁴ М. С. Mengüç, *A Study of 15th-century Ottoman Historiography*, Cambridge 2008, 172 (необјављена докторска дисертација).

⁹⁵ Исто, 176–177; С. Kafadar, *Between Two Worlds*, 136–137.

⁹⁶ М. С. Mengüç, *Histories of Bayezid I, historians of Bayezid II: Rethinking late fifteenth-century Ottoman historiography*, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 76–3 (2013) 383–388; N. Filipović, *Princ Musa i šejh Bedreddin*, Сарајево 1971, 37–38, нап. 24.

политика поништавања мулкова и вакуфа.⁹⁷ Поред тога, за самог Бајазита се истицало да је одступио од појединих религијских правила због тога што је након женидбе са Оливером, наводно под њеним утицајем, почео да конзумира алкохол, као и да се одао развратном животу.⁹⁸ Сматрало се да његово настојање на непопуларној бирократској централизацији супротно чистоти номадске аутаркије и духа газе.⁹⁹ Османски извори из друге половине XV века садрже више информација о самој бици код Ангоре. Према њима, Бајазит је током битке доживео издају коју су починиле трупе незадовољних, претходно покорених, анадолијских емирата. Сам чин њиховог поковања био је и један од узрока сукоба Османлија са Тамерланом. Исти извори наводе да је Бајазит инсистирао да одмах приметне сукоб са монголским владаром, што се подудара са Константиновим исказом о Бајазитовом одговору на монголски продор у Малу Азију.¹⁰⁰ Из свега наведеног може се закључити да је Бајазит I био препознат као веома значајна историјска личност, о чему је остало писаног трага у многим изворима разноврсне провенијенције потеклих из различитих културних средина. Посебно ту ваља имати у виду исказе византијских историчара Дуке и Халкокондила.¹⁰¹ На овом месту вреди

⁹⁷ H. Inalcik, *The Rise of Ottoman Historiography*, 4.

⁹⁸ M. C. Mengüç, *A Study of 15th-century Ottoman Historiography*, 177–178, 181, 188; L. Darling, *Reformulating the Gazi Narrative*, 41; M. C. Mengüç, *Histories of Bayezid I, historians of Bayezid II*, 384; H. Lowry, *The Nature of the Early Ottoman State*, 26–27, 136; Р. Радић, *Црно столеће. Време Јована V Палеолога*, Београд 2013, 517, нап. 1723. цитира један познији византијски извор у коме се јавља истоветна слика о Бајазиту као распусном, безбожном и порочном владару.

⁹⁹ L. Darling, *Reformulating the Gazi Narrative*, 43; C. Kafadar, *Between Two Worlds*, 112, 140; N. Filipović, *Princ Musa*, 14, 18–20, 22, 35.

¹⁰⁰ M. C. Mengüç, *A Study of 15th-century Ottoman Historiography*, 185–193; Изнет је став према коме Бајазитову одлуку да се сукоби са Тимуром треба посматрати као последицу средњовековног кода части код тадашњих владара који није зависио од географског порекла или верске припадности: R. Murphey, *Bayezid I's Foreign Policy Plans and Priorities: Power Relations, Statecraft, Military Conditions and Diplomatic Practice in Anatolia and the Balkans*, Contact and Conflict in Frankish Greece and the Aegean, 1204–1453. Crusade, Religion and Trade between Latins, Greeks and Turks, Farnham–New Jersey, 2016, 178.

¹⁰¹ Даља и свеобухватнија анализа перцепције Бајазитове владарске улоге и личности захтева знатно обимнију и дубљу анализу византијских, западних и домаћих наративних историјских извора, што би превазилазило оквире овог истраживања, у шта се овом приликом нећемо упуштати. Због тога наводимо само неке од радова који могу послужити као путоказ за даља компаративна истраживања. Дука даје изразито негативну слику Бајазита: Doukas, *Decline*

само напоменути да Константин Филозоф уопште не доноси податке о састанку у Серу из јесени 1393. на коме је Бајазит окупио своје вазале.¹⁰² Према сведочанству Халкокондила састанку је присуствовао и Стефан Лазаревић. Бајазит је наредио да се током ноћи побију сви вазали, али је потом променио одлуку.¹⁰³ Константин Филозоф је, извесно, имао своје разлоге због којих је, као и у случају битке код Никопоља, прећутао драматичну епизоду сабора Бајазитових хришћанских вазала у Серу, а која би додатно сведочила о плаховитости султановог карактера. О мотивима који су Константина навели да из свог дела изостави овај значајан историјски догађај може се само начелно нагађати.

*

Слика султана Бајазита I у *Житију деспота Стефана Лазаревића* Константина Филозофа носи одређене противуречности и није једнострана. Иако је Константин доживео Турке као поробљиваче српске државе, Бајазит је представљен углавном у позитивном светлу. Разлози за такав однос Константина према османском владару леже у природи односа Стефана Лазаревића са Бајазитом, као и владалачким особинама које је писац приписао султану. На основу Константинових исказа може се уочити да су османски владар и његов поданик временом

and Fall of Byzantium to The Ottoman Turks. An Annotated Translation of „Historia Turco-Byzantina”, trans. by Harry Magoulias, Detroit 1975, 61–62, 81–96; Она је комплекснија код Халкокондила: Chalkokondyles, The Histories, vol. 1, trans. A. Kaldellis, Harvard–Cambridge–London 2014, 91–179, 237–267, 270–277; A. Kaldellis, A New Herodotos: Laonikos Chalkokondyles on the Ottoman Empire, the fall of Byzantium, and the Emergence of the West, Washington 2014, 153–158. Неки од западних писаца који су оставили сведочанство о Бајазиту: Froissart, Chronicles, ed. G. Brereton, Harmondsworth 1968; Chronicon Adae de Usk, A.D. 1377–1421, ed. Sir Edward Maunde Thompson, London 1904; Johannes Schiltbergers Reisebuch Nach der Nürnberger Handschrift herausgegeben von dr V. Längmantel, Bibliothek des litterarischen Vereins in Stuttgart, No CLXXII, Tübingen 1885.

¹⁰² Детаљније о том састанку: J. Barker, *Manuel II Palaeologus (1391–1425): A Study in Late Byzantine Statemanship*, New Jersey 1969, 112–120; М. Шуица, *Вук Бранковић и састанак у Серу*, ЗРВИ 45 (2008) 253–265; За датирање овог догађај види: М. Живојиновић, *Драгаши и Света Гора*, ЗРВИ 43 (2006) 54, нап. 102.

¹⁰³ Laonikos Chalkokondyles, *The Histories*, vol. 1, 128–131; Manuel II Palaeologus, *Funeral Oration on his Brother Theodore*, ed. J. Chrysostomides, Thessalonike 1985, 134–143; J. Barker, *Manuel II Palaeologus (1391–1425)*, 112–120; М. Шуица, *Вук Бранковић и састанак у Серу*, 254–265.

развили присан однос, који је имао своје успоне и падове. Када се анализира опис Бајазита у хагиографији Стефана Лазаревића потребно је имати у виду ширу слику и узети у обзир време настанка самог списка и тадашњу перцепцију Бајазитове владавине и наглог успона османске државе који се подударао са епохом Стефановог кнежевања и борбом за политички опстанак Моравске Србије. С друге стране, сматра се да је управо у Бајазитово време и у оквирима османске државе доживео врхунац својевресни исламско-хришћански синкретизам.¹⁰⁴ У савременој историографији постоји тенденција да се, по многим особеностима и достигнућима нарочита, Бајазитова владавина, политика, па и држава, препознају као резултат прожимања различитих културних, етничких и верских елемената под окриљем овог владара.¹⁰⁵ Наведено тумачење не почива директно на садржају списка Константина Филозофа, али начин на који је у хагиографији Стефана Лазаревића представљен лик Бајазита I отвара могућност да су такви утисци могли имати извесно упориште у реалности коју је Константин забележио.

¹⁰⁴ H. Lowry, *The Nature of the Early Ottoman State*, 136–138.

¹⁰⁵ L. Darling, *Reformulating the Gazi Narrative*, 41.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ – LIST OF REFERENCES

Извори – Primary Sources

- Chalkokondyles L., *The Histories*, vol. 1, trans. A. Kaldellis, Harvard–Cambridge–London 2014.
- Chronicon Adae de Usk, A.D. 1377–1421*, ed. Sir Edward Maunde Thompson, London 1904.
- Doukas, *Decline and Fall of Byzantium to The Ottoman Turks. An Annotated Trenslation of „Historia Turco-Byzantina”*, trans. by Harry Magoulias, Detroit 1975.
- Froissart, *Chronicles*, ed. G. Brereton, Harmondsworth 1968.
- Johannes Schiltbereggers Reisebuch Nach der Nürnberger Handschrift herausgegeben von dr V. Längmantel*, Bibliothek des litterarischen Vereins in Stuttgart, No CLXXII, Tübingen 1885.
- Manuel II Palaeologus, *Funeral Oration on his Brother Theodore*, ed. J. Chrysostomides, Thessalonike 1985.
- Silay K., *Ahmedī's History of the Ottoman Dynasty*, Journal of Turkish Studies 16 (1992) 129–200.
- Архиепископ Данило и други, *Животи краљева и архиепископа српских*, прир. Ђ. Даничић, Загреб 1866. [Arhiepiskop Danilo i drugi, *Životi kraljeva i arhiepiskopa srpskih*, прир. Ђ. Daničić, Zagreb 1866]
- Византијски извори за историју народа Југославије*, VI, ур. Ф. Баришић, Б. Ферјанчић, Београд 1986. [*Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije*, VI, ur. F. Barišić, B. Ferjančić, Beograd 1986]
- Деспот Стефан Лазаревић, *Књижевни радови*, пр. Ђ. Трифуновић, Београд 1979. [Despot Stefan Lazarević, *Književni radovi*, пр. Ђ. Trifunović, Beograd 1979]
- Константин Филозоф, *Повест о словима (Сказаније о писменех: изводи); Житије деспота Стефана Лазаревића*, пр. Г. Јовановић, Београд 1989. [Konstantin Filozof, *Povest o slovima (Skazanije o pismeneh: izvodi); Žitije despota Stefana Lazarevića*, пр. G. Jovanović, Beograd 1989]
- Константин Филозоф, *Живот Стефана Лазаревића деспота српског*, прев. Г. Јовановић, Београд 2009. [Konstantin Filozof, *Život Stefana Lazarevića despota srpskog*, prev. G. Jovanović, Beograd 2009]
- Константин Филозоф и његов живот Стефана Лазаревића деспота српског, пр. В. Јагић, Гласник СУД 42 (1875) 223–328. [*Konstantin Filozof i njegov život Stefana Lazarevića despota srpskog*, пр. V. Jagić, Glasnik SUD 42 (1875) 223–328]
- Куев К., Петков Г., *Събрани съчинения на Константин Костенечки. Исследване и текст*, София 1986. [Kuev K., Petkov G., *Săbrani săčinenija na Konstantin Kostenečki. Isledvane i tekst*, Sofia 1986]
- Младеновић А., *Повеље и писма деспота Стефана Лазаревића: текст, коментари, снимци*, Београд 2007. [Mladenović A., *Povelje i pisma despota Stefana Lazarevića: tekst, komentari, snimci*, Beograd 2007]
- Мошин В., Ћирковић С., Синдик Д., *Зборник средњовековних ћириличких повеља и писама Србије, Босне и Дубровника*, књ. 1, 1186–1321, Београд 2011. [Mošin V., Ćirković S., Sindik D., *Zbornik srednjovekovnih ćirilčkih povelja i pisama Srbije, Bosne i Dubrovnika*, knj. 1, 1186–1321, Beograd 2011]

- Орбин М., *Краљевство Словена*, Зрењанин 2006². [Orbin M., *Kraljevstvo Slovena*, Zrenjanin 2006²]
- Стојановић Љ., *Стари српски записи и натписи*, I, Београд 1902. [Stojanović Lj., *Stari srpski zapisi i natpisi*, I, Beograd 1902]
- Стојановић Љ., *Стари српски родослови и летописи*, Сремски Карловци, 1927. [Stojanović Lj., *Stari srpski rodoslovi i letopisi*, Sremski Karlovci, 1927]
- Торовић В., *Силуан и Данило II, српски писци XIV–XV века*, Глас СКА 136 (1929) 13–103. [Ćorović V., *Siluan i Danilo II, srpski pisci XIV–XV veka*, Glas SKA 136 (1929) 13–103]
- Фисиолог. *Средњовековни медицински списи (Избор)*, пр. М. Лазић, Љ. Котарчић, Стара српска књижевност у 24 књиге, Београд 1989. [Fisiolog; *Srednjovekovni medicinski spisi (Izbor)*, pr. M. Lazić, Lj. Kotarčić, Stara srpska književnost u 24 knjige, Beograd 1989]

Литература – Secondary Works

- Alexandrescu-Dersca M–M., *La campagne de Timur en Anatolie*, Bucarest 1942.
- Allsen M., *The Royal Hunt in Euroasian History*, Philadelphia 2006.
- Barker J., *Manuel II Palaeologus (1391–1425): A Study in Late Byzantine Statemanship*, New Jersey 1969.
- Darling L., *Reformulating the Gazi Narrative: When Was the Ottoman State a Gazi State?*, *Turcica* 43 (2011) 13–53.
- Encyclopedia of the Ottoman Empire*, ed. G. Ágoston, B. Masters, New York 2009.
- Filipović N., *Princ Musa i šejh Bedreddin*, Sarajevo 1971.
- Fodor P., *Ahmedī's Dāsitān as a Source of Early Ottoman History*, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 38–1 (1984) 41–54.
- Heinz-Mohr G., *Lexicon der Symbole, Bilder und Zeichen der christlichen Kunst*, München 1988.
- Imber C., *The Ottoman Empire 1300–1481*, Istanbul 1990.
- Inalcik H., *The Rise of Ottoman Historiography, From Empire to Republic. Essays on Ottoman and Turkish Social History*, Istanbul 1995, 1–15.
- Jezernik B., *Imaginarni Turčin*, Beograd 2010.
- Kafadar C., *Between Two Worlds: The Construction of the Ottoman State*, Berkeley–Los Angeles 1995.
- Kaldellis A., *A New Herodotos: Laonikos Chalkokondyles on the Ottoman Empire, the fall of Byzantium, and the Emergence of the West*, Washington 2014.
- Kastritsis D., *The Sons of Bayezid. Empire Building and Representation in the Ottoman Civil War of 1402–1413*, Leiden–Boston 2007.
- Leerssen J., *Odjeci i slike: refleksije o stranom prostoru*, *Kako vidimo strane zemlje. Uvod u imagologiju*, Zagreb 2009, 83–97.
- Leerssen J., *Retorika nacionalnog karaktera: programski pregled*, *Kako vidimo strane zemlje. Uvod u imagologiju*, Zagreb 2009, 99–124.
- Lowry H., *The Nature of the Early Ottoman State*, New York 2003.
- Mengüç M. C., *A Study of 15th-century Ottoman Historiography*, Cambridge 2008, 172 (neobjavljena doktorska disertacija).
- Mengüç M. C., *Histories of Bayezid I, historians of Bayezid II: Rethinking late fifteenth-century Ottoman historiography*, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 76–3 (2013) 373–389.
- Murphey R., *Bayezid I s' Foreign Policy Plans and Priorities: Power Relations, Statecraft, Military Conditions and Diplomatic Practice in Anatolia and the Balkans*, Contac and

- Conflict in Frankish Greece and the Aegean, 1204–1453. Crusade, Religion and Trade between Latins, Greeks and Turks, Farnham–New Jersey 2016, 177–215.
- Šuica M., Rudić S., *Princess Milica as the Ottoman vassal – One Case of Multifaceted Serbian-Ottoman Relations at The End of 14th Century*, Uluslararsı Balkan Tarihi Ve Kültürü Sempozyumu, vol. 1, Çanakkale 2017, 88–102.
- Pilat L., Cristea O., *The Ottoman Threat and Crusading on the Eastern Border of Christendom during the 15th Century*, Leiden–Boston 2018.
- The Encyclopedia of Islam*, vol. 1, A–B, ed. H. R. A. Gibb, J. H. Kramers, E. Lévi-Provençal, J. Schacht, B. Lewis, Ch. Pellat, Leiden 1986.
- Walton J., Matthews V., Chavalas M., *The IVP Bible Background Comentary. Old Testament*, Downers Grove 2000.
- Благојевић М., *Државна управа у српским средњовековним земљама*, Београд 1997. [Blagojević M., *Državna uprava u srpskim srednjovekovnim zemljama*, Beograd 1997]
- Богдановић Д., *Историја старе српске књижевности*, Београд 1980. [Bogdanović D., *Istorija stare srpske književnosti*, Beograd 1980]
- Веселиновић А., *Владарско и комунално у градовима Деспотовине*, Социјална структура српских градских насеља (XII–XVIII век)а, ур. Ј. Калић, М. Чоловић, Смедерево–Београд 1992, 125–137. [Veselinović A., *Vladarsko i komunalno u gradovima Despotovine*, Socijalna struktura srpskih gradskih naselja (XII–XVIII vek), ur. J. Kalić, M. Čolović, Smederevo–Beograd 1992, 125–137]
- Веселиновић А., *Косовске алузије у повељама деспота Стефана Лазаревића*, Зборник Филозофског факултета. Београд XVIII–А (1994) 179–196. [Veselinović A., *Kosovske aluzije u poveljama despota Stefana Lazarevića*, Zbornik Filozofskog fakulteta. Beograd XVIII–А (1994) 179–196]
- Гилјен Н., *Две српске султанције*, Београд 2016. [Giljen N., *Dve srpske sultanije*, Beograd 2016]
- Динић М., *Власти за време Деспотовине*, Зборник Филозофског факултета. Београд X–I (1968) 237–244. [Dinić M., *Vlasti za vreme Despotovine*, Zbornik Filozofskog fakulteta. Beograd X–I (1968) 237–244]
- Динић М., *За историју рударства у средњовековној Србији и Босни*, I, Београд 1955. [Dinić M., *Za istoriju rudarstva u srednjevekovnoj Srbiji i Bosni*, I, Beograd 1955]
- Живојиновић М., *Драгаши и Света Гора*, ЗРВИ 43 (2006) 41–55 [Živojinović M., *Dragaši i Sveta Gora*, ZRVI 43 (2006) 41–55]
- Ивановић М., *Властела у Житију деспота Стефана Лазаревића Константина Филозофа*, Средњи век у српској науци, историји, књижевности и уметности, ур. Г. Јовановић, Деспотовац 2016, 41–56. [Ivanović M., *Vlastela u Žitiju despota Stefana Lazarevića Konstantina Filozofa*, Srednji vek u srpskoj nauci, istoriji, književnosti i umetnosti, ur. G. Jovanović, Despotovac 2016, 41–56]
- Јаковљевић А., *Савремена историографија и тумачење настанака Османске државе*, ИЧ 53 (2006) 333–358. [Jakovljević A., *Savremena istoriografija i tumačenje nastanka Osmanske države*, IČ 53 (2006) 333–358]
- Јиречек К., *Историја Срба*, књ. 1, *Политичка историја до 1537. године*, Београд 1952. [Jireček K., *Istorija Srba*, knj. 1, *Politička istorija do 1537. godine*, Beograd 1952]
- Историја српског народа*, II, Београд 1982. [Istorija srpskog naroda, II, Beograd 1982]
- Јовановић Г., *О Константиновом „Сказанију о писменех“*, Константин Филозоф, Повест о словима (Сказаније о писменех); Житије деспота Стефана Лазаревића, Београд 1989, 9–25. [Jovanović G., *O Konstantinovom „Skazanju o pismeneh“*, Konstantin Filozof, *Povest o slovima (Skazanje o pismeneh)*; *Žitije despota Stefana Lazarevića*, Beograd 1989, 9–25]

- Калић Ј., „*Страх турски*“ после Косова, Свети кнез Лазар, Споменица о шестој стогодишњици Косовског боја 1389–1989, Београд 1989, 185–191. [Kalić J., „*Strah turski*“ *posle Kosova*, Sveti knez Lazar, Spomenica o šestoj stogodišnjici Kosovskog boja 1389–1989, Beograd 1989, 185–191]
- Кашанин М., *Српска књижевности у средњем веку*, Београд 1975. [Kašanin M., *Srpska književnosti u srednjem веку*, Beograd 1975]
- Лексикон српског средњег века, прир. С. Ћирковић, Р. Михаљчић, Београд 1999. [Leksikon srpskog srednjeg века, прир. S. Ćirković, R. Mihaljčić, Beograd 1999]
- Марјановић-Душанић С., *Династија и светост у доба породице Лазаревић: стари узор и нови модели*, ЗРВИ 43 (2006) 77–95. [Marjanović-Dušanić S., *Dinastija i svetost u doba porodice Lazarević: stari uzori i novi modeli*, ZRVI 43 (2006) 77–95]
- Николић М., *Византијски писци о Србији (1402–1439)*, Београд 2010. [Nikolić M., *Vizantijski pisci o Srbiji (1402–1439)*, Beograd 2010]
- Новаковић С., *Срби и Турци XIV и XV века. Историјске студије о првим борбама с најзедом турском пре и после боја на Косову*, Београд 1960³. [Novaković S., *Srbi i Turci XIV i XV века. Istorijske studije o prvim borbama s najzedom turskom pre i posle boja na Kosovu*, Beograd 1960³]
- Острогорски Г., *Србија и византијска хијерархија држава*, О кнезу Лазару, ур. И. Божић, В. Ј. Ђурић, Београд 1975, 125–137. [Ostrogorski G., *Srbija i vizantijska hijerarhija država*, О knezu Lazaru, ur. I. Božić, V. J. Đurić, Beograd 1975, 125–137]
- Пурковић М., *Кнез и деспот Стефан Лазаревић*, Београд 1978. [Purković M., *Knez i despot Stefan Lazarević*, Beograd 1978]
- Радић Р., *Страх у позној Византији, 1180–1453*, II, Београд 2000. [Radić R., *Strah u poznoj Vizantiji, 1180–1453*, II, Beograd 2000]
- Радић Р., *Црно stoleће, Време Јована V Палеолога*, Београд 2013. [Radić R., *Crno stoleće, Vreme Jovana V Paleologa*, Beograd 2013]
- Станковић В., *Краљ Милутин (1282–1321)*, Београд 2012. [Stanković V., *Kralj Milutin (1282–1321)*, Beograd 2012]
- Стефановски М., *Тема узорног поретка државе у Константиновом животопису деспота Стефана Лазаревића*, Пад Српске деспотовине 1459. године, Београд 2011, 1–14. [Stefanovski M., *Tema uzornog poretka države u Konstantinovom životopisu despota Stefana Lazarevića*, Pad Srpske despotovine 1459. godine, Beograd 2011, 1–14]
- Трифуновић Ђ., *Српски средњовековни списи о кнезу Лазару и Косовском боју*, Крушевац 1968. [Trifunović Đ., *Srpski srednjovekovni spisi o knezu Lazaru i Kosovskom boju*, Kruševac 1968]
- Трпковић В., *Турско-угарски сукоби до 1402*, ИГ 1–2 (1959) 93–121. [Trpković V., *Tursko-ugarski sukobi do 1402*, IG 1–2 (1959) 93–121]
- Ферјанчић Б., *Византијски василевс и Турци од Косова до Ангоре (1389–1402)*, Глас САНУ 378 (1996) 109–129. [Ferjančić B., *Vizantijski vasilavs i Turci od Kosova do Angore (1389–1402)*, Glas SANU 378 (1996) 109–129]
- Шуица М., *Битка код Никопља у делу Константина Филозофа*, ИЧ 58 (2009) 109–124. [Šuica M., *Bitka kod Nikopolja u delu Konstantina Filozofa*, IČ 58 (2009) 109–124]
- Шуица М., *Властела кнеза Стефана Лазаревића (1389–1402)*, Годишњак за друштвену историју 1 (2004) 7–28. [Šuica M., *Vlastela kneza Stefana Lazarevića (1389–1402)*, Godišnjak za društvenu istoriju 1 (2004) 7–28]
- Шуица М., *Вук Бранковић и састанак у Серу*, ЗРВИ 45 (2008) 253–266. [Šuica M., *Vuk Branković i sastanak u Seru*, ZRVI 45 (2008) 253–266]

- Шуица М., *Завера властеле против кнеза Стефана Лазаревића 1398. године*, ИГ 1–2 (1997) 7–24. [Šuica M., *Zavera vlastele protiv kneza Stefana Lazarevića 1398. godine*, IG 1–2 (1997) 7–24]
- Шуица М., *О години одласка кнеза Стефана Лазаревића у Севастију*, ЗРВИ 50 (2013) 803–810. [Šuica M., *O godini odlaska kneza Stefana Lazarevića u Sevastiju*, ZRVI 50 (2013) 803–810]
- Шуица М., *Однос кнеза Лазара и Вука Бранковића у светлу дубровачких исправа из 1387. године*, ССА 9 (2010) 217–232. [Šuica M., *Odnos kneza Lazara i Vuka Brankovića u svetlu dubrovačkih isprava iz 1387. godine*, SSA 9 (2010) 217–232]
- Шуица М., *Приповест о српско-турским окршајима и „страх од Турака“ 1386. године*, ИЧ 53 (2006) 93–122. [Šuica M., *Priповest o srpsko-turskim okršajima i „strah od Turaka“ 1386. godine*, ИЧ 53 (2006) 93–122]
- Шуица М., *Српске земље између Турске и Угарске од Косовске до Ангорске битке*, Београд 2006 (необјављена докторска дисертација). [Šuica M., *Srpske zemlje između Turske i Ugarske od Kosovske do Angorske bitke*, Beograd 2006 (neobjavljena doktorska disertacija)]

**Marko Šuica
Miloš Ivanović**

**THE HISTORICAL PERCEPTION OF SULTAN BAYEZID I IN
THE HAGIOGRAPHY OF DESPOT STEFAN LAZAREVIĆ BY
CONSTANTINE THE PHILOSOPHER**

Summary

Exploring the image of the “other” and recognizing various narrative layers in historical sources is one of the most important methodological approaches in the multifaceted reconstruction of the past. The perception and presentation of historical persons, events or phenomena belonging to the category of the “other” are often shaped by stereotypes and notions immanent to certain cultural settings. The hagiography of despot Stefan Lazarević written by Constantine the Philosopher in the fourth decade of the 15th century as a unique narrative source for the life and reign of the Serbian ruler epitomizes the trustworthy exemplar for the research into the above phenomena. Among many historical persons that Constantine the Philosopher portrayed, the image of sultan Bayezid I is probably one of the most vivid and controversial. The representations of Bayezid I could be comprehended as the literary vehicle for the contextualization and reflection on political, military, diplomatic and dynastic relations amid the Lazarević Principality and Ottoman Empire that defined the historical epoch between the Battle of Kosovo (1389) and the Battle of Ankara (1402). Contrary to the typical image of the “Turks”, usually perceived as conquerors, perpetrators, infidels and villains, Constantine the Philosopher depicted the character of sultan Bayezid I in various, occasionally contrasted shades. By portraying Bayezid I, Constantine the Philosopher tried to act more as a historian than hagiographer. He presented the Ottoman sultan, the suzerain of Stefan Lazarević, in quite a balanced manner, showing both positive and negative aspects of his personality and political decisions. Sultan Bayezid I is described as a supreme sovereign with human face, feelings, conscience, but also attributes that show his dark, resolute, unrestricted and ruthless side of character. The reasons for stepping out of, at that time usual, stereotypical description of the “other” could be found in the nature and complexity of political and personal relations between Stefan Lazarević and sultan Bayezid I. Taking into consideration the accounts Constantine the Philosopher embedded

into his literary work, it is obvious that Serbian-Ottoman relations established at the time of reign of sultan Bayezid I made a fertile political setting for the development of the Lazarević Principality in the forthcoming years.

Keywords: sultan Bayezid I, Constantine the Philosopher, Ottomans, despot Stefan Lazarević, Lazarević Principality.

Чланак примљен: 29. 03. 2019.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 05. 06. 2019.